

מקורות לשיעור על חנוכה- להשכיחם מתורתך

1. מסכתות קטנות מסכת סופרים פרק א

מעשה בחמשה זקנים שכתבו לתלמי המלך את התורה יוונית, והיה אותו היום קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל, שלא הייתה התורה יכולה להתרגם כל צרכה.

2. בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול חשמונאי (י"ג חשמונאי) ובניו

פשעמדה מלכות יון הרשעה על עמך ישראל להשכיחם תורתך (נ"א : מתורתך) ולהעבירם מחקי רצונך

ואתה, ברחמיך הרבים, עמדת להם בעת צרתם: רבת את ריבם דנת את דינם נקמת את נקמתם מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים וטמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים וזדים ביד עוסקי תורתך ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופרקון כהיום הזה.

ואחר כן (י"ג כד), באו בניך לבביר ביתך ופנו את היכלך וטהרו את-מקדשך והדליקו נרות בחצרות קדשך

וקבעו שמונת ימי חנכה (נ"א : שמונה ימים) אלו להודות ולהלל לשמך הגדול.

3. גזירות אנטיוכוס

בתחילת חורף שנת 167 לפנה"ס פרסם אנטיוכוס שורת גזרות, שכוונו נגד הדת היהודית. הגזרות נועדו למנוע את קיום המצוות, ולהכריח את היהודים לעבוד עבודה זרה. ספר מקבים א' מתאר בכלליות כמה מן הגזרות:

הפסקת העלאת הקרבנות והזבחים וניסוך הנסך בבית המקדש.

דרישה לחלל שבתות וחגים.

לטמא את בית המקדש על ידי בניית מזבחות עבודה זרה במקדש והקרבת חיות טמאות.

איסור קיומה של ברית המילה.

דרישה מהיהודים לאכול מאכלים לא כשרים.

החלפת חוקי התורה בחוקת המלך ואיום בעונש מוות למי שייתפס מפר את הוראות המלך.

ספר מקבים ב' מוסיף, שהמלך דרש לטמא את המקדש ולקרוא אותו על שם זאוס האולימפי. היהודים הוכרחו להשתתף בתהלוכות של האל דיוניסוס ובימי ההולדת של המלך. כך מתאר מחבר הספר את הגזרות בשיאן:

קשה היה לכולם וכבד פרץ הרשעה: כי המקדש היה מלא על ידי הגויים ניאוף והוללות בהתעלסם עם זונות ובחצרות הקודש היו קרבים אל נשים ומביאים שמה דברים אשר לא יובאו: והמזבח היה מלא דברים האסורים מן התורה: ואי אפשר היה לשבות ולא לשמור את חגי האבות ולא להיקרא בשם יהודי בכלל: ויהיו סוחבים אותם אנוסים במרירות ביום הולדת המלך בכל חודש אל אכילת הזבחים ובהיות חג דיוניסוס היו נאנסים להלך בתהלוכת דיוניסוס והם מעוטרים עטרות קיסוס:

4. הסיבה לשמנה ימי חנוכה

תשובה לכך ניתן למצוא בתלמוד שנותן שני מקורות לציווי נר חנוכה: "מאי מברך? מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של חנוכה והיכן צונו רב אויא אמר {דברים יז} מלא תסור רב נחמיה אמר {דברים לב} שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך". ההבדל בין שתי הדעות הוא שלפי רב אויא המקור למנהג הוא ציווי של חכמים, ואילו לפי ר' נחמיה המקור הוא מסורת טבעית עממית, הנהוגה בישראל, ללא כל הוראה רבנית מפורשת. לפי הדעה השנייה מנהגי האומה, אע"פ שלא הופיעו ביוזמתם של רבנים, בכל זאת יש לומר עליהם וציוונו משום שהם בכוונת התורה, לפי דעה שאת ישנו מקור למחלוקת הפוסקים האם יש צורך לברך על מנהג.

לפי רב נחמיה הדלקת הנרות הייתה הנהגה ספונטנית בעם, שלאחר מכן התמסדה, וכעבור זמן, חייבו עליה ברכה מדין "שאל אביך ויגדך". ייתכן שהיה הדבר זכר לכך שגזרו היוונים על המילה, וקיימוה היהודים בסתר, ועל מנת להודיע לציבור שתתקיים המילה, הדליקו היהודים נרות בחלון הבית בו תתבצע הברית למחרת. סביר להניח כי הדליקו אז שמונה נרות כנגד שמונת ימי המילה. והמשיכו לנהוג כן גם לאחר ביטול הגזירות, זכר לצרות שהיו בעבר כמו שאנו אוכלים מרור בפסח זכר לעבדות ולגלות בבחינת "והפכתי אבלם לששון" (ירמיה ל"א, י"ב). אל ישנה סברה כי מנהג הדלקת הנרות בחנוכה (היינו בכ"ה בכסלו), הינו קדום יותר.

5. כניסת אלנבי לירושלים בחנוכה

אם כן יוצא שמשמעות החג השתנתה במהלך השנים. מבריאת העולם ועד תקופת החשמונאים, המוטיב במרכזי של החג היה אור. אך מימי החשמונאים עד חורבן בית שני, שינה החג משמעות, וקיבל ערך לאומי. מהחורבן ואילך חזר האור להיות המוטיב המרכזי כמובא בתלמוד המזכיר את נס פך השמן, וכך עד כ"ה בכסלו בשנת תרע"ח (9 בדצ' 1917) שאז נכבשה ירושלים על ידי הגנרל אלנבי, כדי לממש את הצהרת בלפור, לתת בית לאומי לעם היהודי, ואז חזר חג בחנוכה להיות בעל משמעות לאומית.